

NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

SZÉCHENYI ISTVÁN GAZDASÁGI FOLYAMATOK ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA
DOKTORI ISKOLA

**EGYENLŐTLENSÉGEK, PÁLYÁZATOK ÉS KAPCSOLATI HÁLÓK,
A SOPRON-FERTŐDI KISTÉRSÉGBEN**

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei munkahelyi vitára

Készítette:
Egyed Krisztián

Témavezető:
Dr. Kiss Edit Éva DSc - Dr. Horváth Csaba PhD

Sopron
2009.

Doktori Iskola: Széchenyi István Gazdasági folyamatok elmélete és gyakorlata

Vezetője: Prof. Dr. Székely Csaba

Program:

Vezetője:

Témavezető:

.....
Témavezető támogató aláírása

NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

SZÉCHENYI ISTVÁN GAZDASÁGI FOLYAMATOK ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA
DOKTORI ISKOLA

Értekezés címe

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Készítette:
Egyed Krisztián

Témavezető:
Dr. Horváth Csaba

Sopron
2009.

1. A munka előzményei, a kitűzött célok

A területi egyenlőtlenségek alapvetően az eltérő adottságokból fakadnak: az egyes településeken és térségekben az erőforrások – földrajzi, környezeti, történelmi, kulturális, társadalmi és gazdasági tényezők – eltérő mennyiségben és minőségben fordultak, illetve fordulnak elő. A történelem folyamán ezen erőforrások gazdasági hasznosíthatósága, így értéke is változott. Ez a tény, valamint a területi különbségek által gerjesztett területi folyamatok alakították ki, alakítják a mindenkori térszerkezetet. A térszerkezet egyenlőtlenségeit Magyarországon számos aspektusból – jövedelmi viszonyok, foglalkoztatottság, infrastrukturális rendszerek, közszolgáltatások, szociális ellátás, földrajzi-környezeti tényezők stb. – vizsgálták országos, regionális, megyei és kistérségi szinten.

E kutatások egyértelműen kimutatták, hogy Magyarországon a területi különbségek napjainkra magas szintet értek el, és rögzültek. A káros folyamatok kompenzálására, illetve a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése érdekében a területfejlesztés egyre jelentősebb szerepet kapott hazánkban. Országos szinten elkészültek az első elemzések a területi politika eszközeiről, illetve a források felhasználásáról. A területi folyamatok pontosabb feltérképezéséhez, valamint a területfejlesztés eszközrendszerének hatékonyabbá tételéhez szükséges a – fejlesztéspolitika szempontjából többnyire egységesen kezelt – kistérségeken belül, az egyes települések közötti egyenlőtlenségek és azok trendjeinek feltárása, valamint a fejlesztésre szánt eszközrendszer értékelése, hatékonyságának vizsgálata a területi kiegyenlítés vonatkozásában.

A Sopron-Fertődi kistérségen belül tapasztalható területi folyamatok – a nivellálódás vagy éppenséggel a területi egyenlőtlenségek növekedésének kimutatása – és a területfejlesztés eszközrendszere szerepének vizsgálata a kiegyensúlyozott területi fejlődésben ideális esettanulmányként szolgálhat. A vizsgált térség hazánk egyik legfejlettebb kistérsége, azonban itt is található fejletlen települések, amelyek fejlesztéséhez nem jut kellő mértékű forrás. Ennek oka részben a fejlettségi adatok kistérségi aggregálásának következtében „eltűnő” területi egyenlőtlenségek, a fejletlen települések alacsony szintű forrásfelvevő képessége, illetve az értékhordozó és –közvetítő kapcsolatrendszerek hiányosságai.

A kutatásom célja a területi egyenlőtlenségek alakulásának, illetve ezen egyenlőtlenségek és a juttatott területfejlesztési és fejlesztéspolitikai források kapcsolatának kimutatása. A kistérségen belüli, települések közötti területi egyenlőtlenségeket, valamint azok trendjeit vizsgálom. Feltérképezem a településekre érkező említett források eloszlásának területi egyenlőtlenségeit, illetve az egyes települések kapcsolatrendszereinek eltéréseit.

Kutatásom során két alapvető hipotézisekből indultam ki: 1) a kistérségbe érkező pályázati források nem gyakorolnak szignifikáns hatást a területi kiegyenlítődésre; 2) hiányos a települések kapcsolati rendszere, az e téren kimutatható fejletlenség pedig hátráltatja a területileg kiegyenlített kistérségi fejlődést.

Saját kutatásom lefolytatását megelőzően áttekintettem a rendszerváltozás utáni hazai területi folyamatok egyenlőtlenségekre gyakorolt hatását, kiemelten a folyamatokat több aspektusból bemutató és magyarázó tudományos kutatásokat, tanulmányokat. Az irodalomkutatást kiterjesztettem a magyar és az Európai Unió területi politikájához kapcsolódó támogatási formák vizsgálatára is, amelyek felhasználása hatással bír/bírhat a területi egyenlőtlenségek alakulására.

Az elvégzett elemzéseim módszertani hozzáadott értékét 1) a kistérségnél alacsonyabb szinten, az egyes települések közötti fejlettségi különbségek vizsgálata; 2) ehhez hosszú távú idősorok (1992-2006) és 3) komplex mutató alkalmazása; valamint 4) a vizsgált települések közötti kapcsolati hálók feltárása adja.

2. Kutatás tartalma, módszere, indoklása

Az említett szempontokat figyelembe véve a kistérségen belüli fejlettségi egyenlőtlenségeket, a pályázati források, illetve az együttműködések és kapcsolati hálók e különbségek alakulására gyakorolt hatását vizsgálom az alábbi módszertan mentén.

Kutatásomat a Sopron-Fertődi kistérségben folytattam, az érintett 39 települési önkormányzat adatainak, illetve a lakosság és vállalkozások megkérdezésével nyert információk elemzésével. Az egyes települések fejlettségének meghatározásához – több komplex mutató és mutatórendszer áttekintését követően – a 24/2001. OGY határozatban, a kistérségek besorolására kidolgozott komplex mutatót alkalmaztam. A választást részben az alkalmazhatóság, másrészt pedig a szükséges adatok beszerezhetősége befolyásolta. A rendelkezésre álló és gyűjthető adatok köre, a települési szintre történő adaptálás, valamint a idősoros összehasonlíthatóság következtében azonban némiképp így is módosítottam a vizsgált mutatókat.

A jogforrás alapján a TeIR adatbázis felhasználásával az alábbi mutatókat elemeztem:

I. Gazdasági mutatók

1. 1000 lakosra jutó gazdasági szervezetek száma
2. Működő gazdasági szervezetek számának változása
3. 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma
4. Egy fő állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem

II. Infrastrukturális mutatók

5. Közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakások száma
6. Egy km vízhálózatra jutó csatornahálózat hossza
7. Vezetékes gázellátásba bekapcsolt háztartások száma a lakásállomány százalékában
8. 1000 lakosra jutó vendégéjszakák száma
9. 1000 lakosra jutó kiskereskedelmi boltok száma
10. Komplex életminőség elérési mutató
11. 1000 lakosra jutó távbeszélők száma

III. Társadalmi-szociális helyzet

12. Az adott év folyamán épített 3-x szobás lakások aránya
13. 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma
14. Vándorlási különbözet évi átlaga
15. 60 évnél idősebb népesség aránya
16. A települések átlagos lélekszáma
17. Halálozási ráta

IV. Foglalkoztatási helyzet

18. Munkanélküliek aránya
19. Tartós munkanélküliek aránya (180 napon túli)

Az egyes mutatókat kiszámítottam az 1992-2006 közötti időszak valamennyi évére vonatkozóan, ezáltal kiszűrhetővé váltak az egyes évek esetlegesen kiugró értékei. Az idősor további előnye, hogy így lehetőség nyílt a települések tekintetében a valós fejlődés meghatározására, az egyes mutatók trendjei meredekségének kiszámítása által. A kistérség települései közötti egyenlőtlenség kimutatására a statisztika nyújtotta lehetőségek közül az átlag, a minimum és maximum értékek, az adatsor terjedelme, a szóródás terjedelme, a relatív terjedelem, az Éltető-Frigyes duálmutató, a szélső decilisek aránya, a középső decilisek aránya, a szórás és relatív szórás, valamint a Herfindahl-index számítását választottam.

A TeIR alapadatokból képzett mutatók mellett megvizsgáltam a 15 év során a településekre érkezett hazai és EU pályázati forrásokat is. Az adatok forrásaként az EMIR adatbázist, a Győr-Moson-Sopron Megyei Területfejlesztési Tanács adatbázisait, a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal Zala Megyei Kirendeltségének irattárát, valamint az INTERREG és PHARE programok hivatalos Internetes oldalait használtam. Így – az előző fejezetben bemutatott pályázati lehetőségek közül – az alábbi forrásokat vontam be az elemzésembe:

Hazai források – CéDE, TEUT, KKV, TEKI, TFC, TURC, VFC, CCT, UTC, VÍZC, NEP, PEA1, PEA2, NOP, THUL, MEC, SZIG, INF, KUT, LKFT, Vis maior

EU források – PHARE CBC, Területfejlesztési PHARE Program, INTERREG, SAPARD

NFT I. forrásai – AVOP, KIOP, HEFOP, GVOP, ROP

Az együttműködések és a kapcsolódások feltárására az ún. kapcsolati háló elemzés módszerét alkalmaztam, amelyhez a kistérség 39 önkormányzatától, 949 lakostól és 90 helyi vállalkozástól kaptam információkat rugalmas kérdőív segítségével. A kutatás valamennyi önkormányzatot, a lakosság 1,16%-át, illetve a vállalkozások 2,54%-át érintette. Összesen 18 témakörben vizsgáltam a kapcsolatokat, illetve mentális térképezést is folytattam a kistérségben ezek eredményei azonban nem képezik szerves részét jelen értekezésemnek. A közlekedési kapcsolatokat a kistérség térképe, valamint a GySEV és a Kisalföld Volán ZRt. hivatalos menetrendjei alapján térképeztem fel. Az elemzéseket az alábbi kapcsolatokra végeztem el:

Települések közötti kapcsolatai

Települések tömegközlekedési elérhetősége

Önkormányzatok együttműködései

Lakosság hivatalos ügyintézése

Lakosság szabadidő-eltöltése (kulturális és közösségi rendezvényeken való részvétel)

Lakosság munkavállalása

Vállalkozások beszállítói

Vállalkozások vevői köre

Vállalkozások alkalmazottai

A települések komplex mutatói, a fajlagos pályázati források és a kapcsolati háló fokszámai esetében is több egyenlőtlenségi statisztikát számítottam: átlag, adatsor terjedelme, szóródás

terjedelme, relatív terjedelem, Éltető-Frigyes duálmutató, szélső decilisek aránya, középső decilisek aránya, szórás, relatív szórás. Az egyes mutatók értékeinek koncentrátságát Herfindahl-index-szel és Lorenz-görbe segítségével határoztam meg. Ezek mellett valamennyi kapcsolati háló esetében Ucinet szoftver segítségével sűrűséget, átlagot, szórást, Freeman-központiséget, valamint kifok és befok szerinti koncentrációt számítottam.

A települések időszak alatt elért fejlődését az idősoros adatokra illesztett trend meredekségével azonosítottam. Az összehasonlító statisztikák közül a korreláció módszerét alkalmaztam. Ennek segítségével az alábbi elemzéseket végeztem el valamennyi mutatóra:

- a kistérségi átlag, a soproni adatok és a vidéki átlag idősorainak összehasonlítása;
- a trendek meredeksége alapján képzett rangsor és a hazai, EU és összes források rangsorának összehasonlítása;
- a trendek meredeksége alapján képzett rangsor és a hazai, EU és összes források értékeinek összehasonlítása;
- a trendek meredeksége alapján képzett rangsor és a befokok, kifokok és összes fokszáma rangsorának összehasonlítása;
- a komplex értékek és a hazai, EU és összes források rangsorának összehasonlítása;
- a komplex értékek és a befokok, kifokok és összes foksám rangsorának összehasonlítása;
- a kiinduló fejlettség és a hazai, EU és összes források rangsorának összehasonlítása;
- a kiinduló fejlettség és az időszak alatt elért fejlődés rangsorának összehasonlítása valamennyi mutató tekintetében;

Az elemzések és a kapott eredmények megjelenítéséhez – a számadatok táblázatai és a Lorenz-görbék mellett – térképeket, diagramokat és NetDraw szoftver segítségével kapcsolati hálókat szerkesztettem. Térképen az egyes mutatók tekintetében a kiinduló fejlettség, majd a fejlődési trend osztályértékei alapján ábrázoltam a településeket. A diagramok között – szintén valamennyi mutató tekintetében – a kiinduló és a 2006. évre vonatkozó Lorenz-görbéket, valamint a fejlettség és fejlődés kapcsolatát jelenítettem meg.

3. Az eredmények

A komplex mutató egyes elemei esetében a TeIR alapadatok alapján kiszámítottam a kistérség települései között kialakult egyenlőtlenségeket, illetve azok változását az 1992-2006 közötti évekre. A pályázati források elosztásában közreműködő szervezetektől kapott információk segítségével meghatároztam a támogatott projektek számának, a támogatások abszolút összegének, valamint a támogatások fajlagos összegének területi eloszlását mind a hazai, mind az EU-források kapcsán. Rugalmas kérdőív módszerrel elvégzett saját adatgyűjtés eredményeiből pedig meghatároztam a kistérség településeinek kapcsolatrendszerét az önkormányzatok és a vállalkozások együttműködése, a lakosság aktivitása, továbbá a közlekedés-földrajzi kapcsolatok tekintetében.

Az egyes témákban elvégzett elemzések eredményeként kirajzolódó területi egyenlőtlenségek összekapcsolásával – az adatok és a rangsorok korrelációs értékei alapján – a fejlettségben és fejlődésben megnyilvánuló különbségek lehetséges magyarázatát határozom meg.

1. táblázat A kiinduló fejlettség és az időszak során bekövetkezett fejlődés rangsorainak kapcsolata az egyes mutatók tekintetében

	Korreláció
1. 1000 lakosra jutó gazdasági szervezetek száma	0,4439
2. Működő gazdasági szervezetek számának változása	-0,1834
3. 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma	1,0000
4. Egy fő állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem	0,3684
5. Közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakások száma	-0,8708
6. Egy km vízhálózatra jutó csatornahálózat hossza	-0,1259
7. Vezetékes gázellátásba bekapcsolt háztartások száma a lakásállomány százalékában	-0,5658
8. 1000 lakosra jutó vendégéjszakák száma	-0,0790
9. 1000 lakosra jutó kiskereskedelmi boltok száma	-0,6306
10. Komplex életminőség elérési mutató	1,0000
11. 1000 lakosra jutó távbeszélők száma	-0,4012
12. Az adott év folyamán épített 3-x szobás lakások aránya	-0,3522
13. 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma	-0,2789
14. Vándorlási különbözet évi átlaga	-0,5636
15. 60 évnél idősebb népesség aránya	-0,6154
16. A települések átlagos lélekszáma	0,2709
17. Halálozási ráta	-0,4775
18. Munkanélküliek aránya	-0,8802
19. Tartós munkanélküliek aránya (180 napon túli)	-0,8698
Komplex fejlettség és fejlődés	-0,0027

Forrás: TeIR alapadatok alapján saját számítás és szerkesztés

A vizsgálati időszak kezdeti évében a komplex mutató valamennyi elemére meghatároztam a települések fejlettségi rangsorát, majd az időszak alatt elért értékek alapján meghatároztam az éves átlagos fejlődés mértékét (az adatsorra illesztett trendvonal meredeksége). A kiinduló

fejlettség és a bekövetkezett fejlődés települési rangsorainak korrelációs értéke a kistérségben lezajló területi folyamatok nivellációs vagy differenciáló hatására ad információt. Az elvégzett korrelációs számítások eredményeként összességében közel változatlan maradt az egyenlőtlenség 1992-2006 között a Sopron-Fertődi kistérségben. Az egyes települések rangsorában azonban átrendeződések következhetnek be, illetve az egyes mutatók tekintetében szintén eltérő módon alakult az egyenlőtlenség.

A komplex életminőség elérési mutató, illetve a felsőoktatási intézményekben dolgozók lakossághoz viszonyított aránya tekintetében nem értelmezhető a fejlődés, mivel előző esetében a települések távolsága nem változik, utóbbi mutatóhoz pedig kizárólag egy évre, 2005-re álltak rendelkezésre adatok.

A kiértékelhető mutatók többsége tekintetében kedvező folyamatok zajlottak a kistérségben; a negatív, számos esetben erősen negatív korreláció a fejletlenebb települések átlaghoz viszonyított jelentős fejlődését takarják. Különösen erős a nivellálódás az infrastruktúra fejlettségi szintje, a demográfiai folyamatok, illetve a munkanélküliség adatai tekintetében. A kommunális hálózatok fejlesztése, a lakossági szolgáltatások szélesebb körben történő biztosítása vagy az életminőséget jelző mutatók terén valóban kedvező folyamatok zajlottak. A halálozási ráta, a 60 évnél idősebb lakosság aránya, továbbá a munkanélküliségi ráták közeledését azonban többnyire a kistérség demográfiai erodálódása okozta. E folyamatra utal a lakosságszám eloszlásának növekvő területi egyenlőtlensége is, amely részben követi, részben okozza a gazdasági aktivitás és a lakossági jövedelmek adataiban megnyilvánuló erős differenciálódást.

A funkciók, a potenciál és a népességkoncentráció által keltett látszat ellenére azonban Sopron adatai nem határozzák meg egyértelműen a kistérség fejlődésére vonatkozó adatokat. Szintén korrelációs számításokkal vizsgáltam a kapcsolatot a város fejlődését, a vidéki települések átlagos fejlődését, valamint a kistérség egészének átlagos fejlődését jelző mutatók értékeinek változása között. (Az imént említetteknek megfelelően e vizsgálat során sem értelmezhető a felsőoktatási intézményekben dolgozókra és az életminőség elérésére vonatkozó adat.)

2. táblázat A kistérségi, a soproni és a vidéki átlag meredekségi adatainak korreláció-párjai az egyes mutatók tekintetében

	Sopron - Kistérség	Vidéki átlag - Kistérség	Sopron – Vidéki átlag
1. 1000 lakosra jutó gazdasági szervezetek száma	0,9998	0,9992	0,9980
2. Működő gazdasági szervezetek számának változása	1,0000	0,9996	0,9993
3. 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma			
4. Egy fő állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem	0,9998	0,9994	0,9985
5. Közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakások száma	0,9199	0,9671	0,7900
6. Egy km vízhálózatra jutó csatornahálózat hossza	0,3645	0,9937	0,2589
7. Vezetékes gázellátásba bekapcsolt háztartások száma a lakásállomány százalékában	0,9636	0,9980	0,9456
8. 1000 lakosra jutó vendégéjszakák száma	0,8209	0,7480	0,2351
9. 1000 lakosra jutó kiskereskedelmi boltok száma	0,9699	0,5629	0,3458
10. Komplex életminőség elérési mutató			
11. 1000 lakosra jutó távbeszélők száma	0,9971	0,9908	0,9776
12. Az adott év folyamán épített 3-x szobás lakások aránya	0,9371	0,0112	-0,2057
13. 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma	0,9988	0,9986	0,9947
14. Vándorlási különbözet évi átlaga	0,9400	0,3956	0,0586
15. 60 évnél idősebb népesség aránya	0,9917	-0,6125	-0,7087
16. A települések átlagos lélekszáma	0,9675	0,0748	-0,1798
17. Halálozási ráta	0,7391	0,7508	0,1102
18. Munkanélküliek aránya	0,9245	0,9574	0,7752
19. Tartós munkanélküliek aránya (180 napon túli)	0,9641	0,9800	0,8921

Forrás: TeIR alapadatok alapján saját számítás és szerkesztés

A vizsgált mutatók többségénél a számított értékek alapján nagyjából kiegyensúlyozott a térség fejlődése a Sopron-vidék relációjában. A korrelációs kapcsolatok közül 11 esetben a soproni fejlődés erősebb hatást gyakorol a kistérség egészére, mint a vidéki települések átlagos adatai. Döntően azonban csak 5 kiemelt mutató tekintetében befolyásolja a kistérség fejlődését. A kiskereskedelmi boltok lakosságarányos számának változása erőteljesen ingadozott a vizsgált évek során, összességben azonban – főként az ezredfordulót követő folyamatok hatására – erőteljes koncentráció figyelhető meg ezen ágazatban. A minőségében és mennyiségében kiemelkedő keresleti potenciállal rendelkező településre irányuló koncentráció figyelhető meg. A demográfiai mutatók esetében is hasonló folyamatok jellemezték a vizsgált időszakot. Mind az átlagos lélekszám, mind a vándorlási különbözet alakulása tekintetében kimutatható a gazdasági centrum település(ek) súlyának növekedése a kistérségben. E folyamatokkal párhuzamosan korszerkezetük is javuló tendenciát mutat. A lakások minőségét jelző mutató (a 3-x szobás lakások aránya az épített lakások számához viszonyítva) esetében azonban a leírt erőteljes ingadozás következtében a valós fejlődési ütem az adatokból egyértelműen nem határozható meg. A kommunális infrastruktúra fejlesztése

terén azonban a vidéki települések kezdeti lemaradását követő beruházások befolyásolták a kistérségi átlagos adatsor értékeinek kedvező változását. Szintén a vidéki települések – kezdetben kedvezőtlen, majd jelentősen javuló – mutatói befolyásolták a kistérség munkanélküliségi adatainak alakulását.

3. táblázat A kiinduló fejlettség és a pályázati források kapcsolata a Sopron-Fertődi kistérségben

	Hazai	EU	Összes
1. 1000 lakosra jutó gazdasági szervezetek száma	0,1051	0,3494	0,2949
2. Működő gazdasági szervezetek számának változása	-0,3224	-0,2084	-0,3619
3. 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma	0,0577	0,1306	0,0721
4. Egy fő állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem	0,0265	0,1321	0,0636
5. Közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakások száma	0,0690	0,1987	0,2198
6. Egy km vízhálózatra jutó csatornahálózat hossza	0,1297	0,0619	0,0860
7. Vezetékes gázellátásba kapcsolt háztartások száma a lakásállomány százalékában	0,0956	0,1045	0,1068
8. 1000 lakosra jutó vendégéjszakák száma	0,1891	-0,0267	0,2110
9. 1000 lakosra jutó kiskereskedelmi boltok száma	0,1587	-0,2104	-0,0528
10. Komplex életminőség elérési mutató	-0,1913	0,3305	0,1340
11. 1000 lakosra jutó távbeszélők száma	0,2016	0,2188	0,3255
12. Az adott év folyamán épített 3-x szobás lakások aránya	0,1172	-0,0673	0,0028
13. 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma	0,1368	0,1489	0,1451
14. Vándorlási különbözet évi átlaga	-0,1431	0,1260	-0,0769
15. 60 évnél idősebb népesség aránya	-0,0520	0,1190	-0,0405
16. A települések átlagos lélekszáma	-0,1927	0,1279	-0,1233
17. Halálozási ráta	-0,0077	0,0563	-0,0130
18. Munkanélküliek aránya	0,0150	0,3025	0,0804
19. Tartós munkanélküliek aránya (180 napon túli)	-0,0551	0,2729	0,0972
Összes	0,0171	0,2430	0,1129

Forrás: TeIR alapadatok alapján saját számítás és szerkesztés

A települések vizsgálati időszak kezdetén mért fejlettsége a kimutatott esetekben kapcsolatban áll az időszak során elért fejlődésükkel. Ez a fejlődés azonban nem tulajdonítható a pályázati forrásoknak. Az elvégzett korrelációs számítások alapján a pályázatok nem célozták a fejletlenebb települések felzárkóztatását. Egy mutató esetében sincs kimutatható kapcsolat a tekintetben, hogy a fejletlenebb településekre magasabb összegű támogatások érkeznének, igaz a kiírások többségénél sem kritériumként, sem célként nem jelent meg a kedvezőtlen helyzetű települések felzárkóztatása, illetve a kiegyensúlyozott területi fejlődés biztosítása.

4. táblázat A pályázati források, a kapcsolati rendszer kiterjedtségének, és kapcsolatuk a Sopron-Fertődi kistérség településeinek fejlődésével az egyes mutatók tekintetében

	Pályázati források						Kapcsolati tőke		
	Rangsor korreláció			Érték-korreláció			Rangsor-korreláció		
	Hazai	EU	Összes	Hazai	EU	Összes	Befok	Kifok	Fokszám
1.	0,0245	0,1817	0,1055	-0,1205	0,0023	-0,0944	0,4701	0,4039	0,4430
2.	0,2370	-0,0103	0,1433	0,1214	0,0082	0,1025	-0,0113	-0,0925	-0,0740
3.									
4.	-0,3237	0,0012	-0,2648	-0,4764	0,0350	-0,3548	0,3226	0,3433	0,3363
5.	0,0269	-0,1716	-0,1543	0,1567	-0,1051	0,0504	-0,1257	-0,0720	-0,0997
6.	-0,2712	0,2466	-0,1154	-0,2318	0,2209	-0,0280	-0,0723	0,0156	-0,0100
7.	-0,1638	0,1962	0,0603	-0,0363	0,1343	0,0663	0,1873	0,2236	0,2132
8.	0,2450	0,0834	0,1359	0,3794	0,0284	0,3225	-0,0723	-0,0753	-0,0597
9.	0,1028	0,3855	0,2761	-0,3138	0,1924	-0,1135	0,3109	0,2434	0,2824
10.									
11.	0,0968	0,1889	0,2854	0,1156	0,2423	0,2639	-0,2115	-0,2047	-0,1979
12.	-0,2377	0,1848	0,0082	-0,2126	0,0204	-0,1333	-0,2351	-0,2466	-0,2566
13.	-0,2103	-0,0225	-0,1749	-0,3139	-0,0863	-0,3113	0,1343	0,1380	0,1321
14.	0,2377	-0,0426	0,1642	0,1106	-0,1320	-0,0055	-0,3222	-0,3427	-0,3532
15.	0,1796	-0,2836	-0,0518	-0,1633	0,1620	-0,0152	-0,1305	-0,1699	-0,1898
16.	0,1069	-0,0166	0,0188	-0,0562	-0,0921	-0,1101	0,2681	0,1791	0,2261
17.	-0,0593	-0,1466	-0,1373	-0,3062	0,2526	-0,0649	0,1529	0,1839	0,1473
18.	0,0519	-0,1880	-0,0111	-0,0914	0,1902	0,0620	-0,2174	-0,1793	-0,1880
19.	0,1111	-0,2146	-0,0569	-0,1183	0,2060	0,0518	-0,3089	-0,2779	-0,2905

Forrás: TeIR és pályázati alapadatok, valamint kutatásaim alapján saját számítás és szerkesztés

Hasonló kapcsolat, illetőleg a kapcsolat hiánya figyelhető meg a települések időszak során elért fejlődése, illetve a pályázati források között. Sem a hazai, sem az EU-ból érkező támogatások nem gyakoroltak jelentősebb hatást a települések fejlettségi viszonyaira, a kistérségi kiegyenlítődésre. Az általam vizsgált kapcsolati rendszerek szintén alacsony, bár a pályázati forrásoknál magasabb hatást gyakoroltak a települések fejlettségi rangsorában bekövetkezett változásokra. Az „együttmozgás” jellemzően a gazdasági mutatók fejlődése terén mutatható ki; közepes erősségű kapcsolatban áll a kapcsolati hálók fokszáma az egyes településeken tapasztalható gazdasági aktivitással (1000 lakosra jutó gazdasági szervezetek számának változása) és a lakosság jövedelmi viszonyaival (egy fő állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem).

3.1. Új/újszerű tudományos eredmények

A Sopron-Fertődi kistérség, mint esettanulmány példáján keresztül elvégzett elemzéseimmel két alapvető témakörben kerestem a választ: 1) a kistérségbe érkező pályázati források nem gyakorolnak szignifikáns hatást a területi kiegyenlítődesre; 2) hiányos a települések kapcsolati tőkéje, az e téren kimutatható fejletlenség pedig hátráltatja a területileg kiegyenlített kistérségi fejlődést.

A regionális tudomány korábbi vizsgálatait alapul véve saját kutatásom, illetve a vizsgált mutatók kiértékelése során részben az alkalmazott módszertan, másrészt a kistérségek belső egyenlőtlenségei tekintetben jelent újdonságot az értekezésem.

1. Az alkalmazott módszertan újdonság-értéke

A nemzetközi, országos, regionális és megyei szintű folyamatok vizsgálata, illetve a kistérségek között létező egyenlőtlenségek feltárása számos tanulmányban megjelenik. A *kistérségen belüli* fejlettségi különbségek elemzése azonban ritkán jelenik meg, többnyire kizárólag leíró jelleggel. A kistérségek azonban nem tekinthetők homogén egységeknek, azokon belül jelentős fejlettségbeli egyenlőtlenségek mutathatók ki. A módszertan pontos meghatározásával, több mutató és statisztikai eljárás egyidejű alkalmazásával a kistérségi szinten, az egyes települések között létező fejlettségbeli különbségeket, illetve azok változását is kimutattam.

A területi egyenlőtlenségek vizsgálata során a kutatók többnyire egy vagy néhány aspektust emelnek ki. A fejlettséget jellemzően a gazdasági fejlettséggel azonosítják, azon belül is kiemelkedik az egy főre jutó jövedelem, illetve a foglalkoztatottság vagy a munkanélküliség mértékének vizsgálata. További tényezők – így a térség elérhetősége, a gazdaság összetétele, az infrastruktúra fejlettsége, az intézményi ellátottság és a humán erőforrás minősége – elemzésére magyarázó változóként kerül sor. A különféle társadalmi-gazdasági mutatók azonban eltérő mértékű egyenlőtlenséget, illetve annak eltérő irányú és mértékű változását jelzik, ezért az egyes települések fejlettsége – illetve a települések közötti egyenlőtlenségek – és annak változása csakis *komplex mutató-rendszer* alkalmazásával írható le. A kutatásom során a 24/2001. (IV. 20.) OGY határozatban közölt, a gazdasági és az infrastrukturális fejlettséget, a társadalmi-szociális és a foglalkoztatási helyzetet komplexen elemző – összesen 19 – mutatóból álló rendszert alkalmaztam.

A rendelkezésre álló statisztikai módszerek közül idősoros vizsgálatok során a kutatók többnyire a regresszió-elemzést alkalmazzák. Ennek során az egyenlőtlenség mértékének alakulását a béta-paraméter értéke jelzi. A statikus, egy adott évre elvégzett vizsgálatok során

jellemző *több egyenlőtlenségi index* számítása. Ezek közül – jellemzően a jövedelem különbségeinek kimutatása során – az Éltető-Frigyes duálmutató, az Attkins-mutató, különböző szegénységi mutatók, valamint a Robin Hood-index értékei alapján határozzák meg a térségen belüli egyenlőtlenséget. Az egyes mutatókhoz hasonlóan a különböző statisztikai módszerek is részben eltérő eredményekre vezethetnek. A képlet kiválasztásából adódó pontatlanságok, illetve az egyenlőtlenség összetevőinek részletesebb magyarázata céljából az adatelemzés során több statisztikai módszert is alkalmaztam. A kistérség fejlettségi szintjét az értékek átlagával határoztam meg a belső egyenlőtlenségek mértékét pedig a minimum és maximum értékek, az adatsor terjedelme, a szóródás terjedelme, a relatív terjedelem, az Éltető-Frigyes duálmutató, a szélső decilisek aránya, a középső decilisek aránya, a szórás és relatív szórás, valamint a Herfindahl-index módszerekkel számítottam, illetve magyaráztam.

A területi egyenlőtlenségeket adott évre vonatkozó állapotát vizsgáló tanulmányok több egyenlőtlenségi indexet is alkalmaz(hat)nak, míg a területi egyenlőtlenségek alakulását taglaló munkákban többnyire a regresszió-elemzés jelenik meg. Az egyes térségek fejlődésének összehasonlítása céljából alkalmazzák a dinamikus viszonzyszám módszerét is. Saját kutatásom során az említett különböző módszerek előnyeit igyekeztem ötvözni, miközben az egyes hiányosságok elkerülésére törekedtem. A statikus elemzésekre jellemzően több egyenlőtlenségi index értékét is kiszámítottam, így azok részben pontosították, részben magyarázták egymás eredményeit. Az adott évre vonatkozó belső egyenlőtlenségek kimutatása mellett azonban céлом volt a kistérségen belüli fejlettségi különbségek alakulásának vizsgálata is. E célból a statikus elemzéseket *idősoros*an, az 1992-2006 közötti időszak 15 évre elvégeztem. A kistérség és településeinek fejlődését, valamint a belső egyenlőtlenségek változását a 15 év adatsorára illesztett trendvonal meredekségével határoztam meg. Ezáltal korrigálva a viszonzyszám azon hiányosságát, miszerint egy-egy év kiemelkedően magas vagy alacsony adatai torzítják a valós átlagos változás értékét.

Az egyes térségek közötti, illetve a térségen belüli fejlettségi egyenlőtlenségek kimutatása, és azok változásának elemzése többnyire nagyobb területi egységek esetén jelent meg; kevés a kistérségen belüli különbségek feltárása. A vizsgálatok során magyarázó változóként többnyire a gazdasági aktivitást, külföldi tőke jelenlétét, a foglalkoztatottság mértékét, a központoktól és a nyugati határszéltől mért távolságot, az iskolázottságot, a családszerkezetet és a lakosság életminőségét jelző mutatók kerültek alkalmazásra. Saját kutatásom során a kistérségen belül a gazdasági, infrastrukturális, társadalmi-szociális és foglalkoztatottsági mutatók terén létező egyenlőtlenségeket és annak változását vizsgáltam. A folyamatok

magyarázatára pedig a kistérség településeire érkező *hazai és EU-hoz köthető források* mértékét, valamint a *kapcsolatrendszer* kiterjedtségét alkalmaztam. A gazdasági környezet, valamint az önkormányzatok finanszírozási helyzete következtében a fejlesztésekhez szükséges többlet-források biztosítása nagyrészt ezen pályázatok függvénye. Megvizsgáltam, hogy a sikeres pályázatok számának és a többlet-források értékének településenként mért megoszlása, illetve településenként az egy főre jutó mértéke mennyiben határozza meg a kistérségen belüli egyenlőtlenségek alakulását. A magyarázó változók terén új elemként a kapcsolati rendszer kiterjedtségét is vizsgáltam. Az egyes településeknek a társadalmi és gazdasági értékek közvetítésében jelentős szerepet játszó együttműködései, kapcsolódásai és az említett mutatókban mért egyenlőtlenség alakulása között kerestem a kapcsolatot.

Saját kutatásom újszerűségét – az említetteknek megfelelően – a kistérségi szinten, az egyes települések között létező egyenlőtlenségek vizsgálata, illetve az alkalmazott módszertan – 1) a kistérségnél alacsonyabb szinten, az egyes települések közötti fejlettségi különbségek vizsgálata; 2) ehhez hosszú távú idősorok (1992-2006) és 3) komplex mutató alkalmazása; valamint 4) a vizsgált települések közötti kapcsolati hálók feltárása – adta.

2. Új elemek a megállapításokban

A kutatás területi szintje, az alkalmazott módszerek, a vizsgált mutatók, változók és összefüggések újszerűsége következtében megállapításaimban nem tudok utalni más kutatásokra, illetve az eredmények összehasonlítása sem áll módomban. A Sopron-Fertődi kistérség belső egyenlőtlenségeinek vizsgálata eredményei alapján az alábbi megállapításokat teszem:

1. A kistérségbe érkező fejlesztési célzatú források nem szolgálják a területi kiegyenlítődést; nem valósul meg általuk a perifériák felzárkózása.

A pályázati források csupán kis hányada esetében jelent meg konkrét célként a területi kiegyenlítés, azonban hazán területi politikájának alapját a kiegyensúlyozott területi fejlődésre való törekvés jellemzi, így átfogó célként valamennyi eszköz alkalmazását ez határozza meg. A régiók és megyék szintjén több tanulmány is bemutatta, hogy legfeljebb a különbségek stagnálása, esetleg némi közeledés figyelhető meg. Jelen értekezésemmel mindezt kistérségi szinten is igazoltam.

A kistérség komplex fejlettségi mutatóját alkotó mutatók többségének esetében az egyenlőtlenségi statisztikák 1992-2006 közötti értékeinek meredeksége „0” körüli értéket

mutat. A vizsgált időszak elején mért egyenlőtlenségek jelentős csökkenése csupán néhány – főként az infrastruktúra fejlettségét, valamint a demográfiai helyzetet jelző, „felülről korlátos” – mutatók esetében mutatható ki. A folyamatok háttérében a kedvezőtlen helyzetű települések fejlesztései, illetve – gyakran káros – demográfiai trendek hatása áll.

2. A fejlesztési források nem jutnak el, vagy nem kellő mértékben jutnak el a leginkább rászoruló településekre, a kistérségi perifériákra.

A centrum-periféria viszony vizsgálatára szintén csupán nagyobb térségek esetében, illetve országos szintű összehasonlításban került sor. A vizsgálatok alapján két főtrendencia állapítható meg. Egyrészt a kedvezőtlenebb helyzetű nagytérségek rangsorának némi módosulása, másrészt a fejlettekhez viszonyított relatív pozíciójuk kis mértékű erősödése. Ennek háttérében azonban főként a fejlett térségekben tapasztalható fejlődési ütem stagnálása figyelhető meg, és csak kisebb szerep jut az erőforrások áramlásának. A pályázatok esetében – a címkézett források – kivételével a fejlettebb térségek erőteljesebb aktivitása figyelhető meg. A pályázati források területi eloszlását vizsgálva mindezt a kistérségen belül is kimutattam.

A pályázati források esetében számított egyenlőtlenségi és koncentrációs mutatók magasak. Azonban a kezdeti év fejlettségi szintje és a vizsgált időszak során nyert pályázati források összege alapján képzett rangsorok nem mutatnak kapcsolatot egymással. A források bevonása esetében nem meghatározó a település kiinduló fejlettségi szintje, nem a hátrányos helyzetűek kerülnek támogatásra. A forrásbevonás eredményességét elsődlegesen más tényezők – pl. a helyi gazdasági aktivitás mértéke, a szervezetek fejlettsége, a rendelkezésre álló önrész nagysága, a helyi menedzserek képessége és aktivitása stb. – határozzák meg. A pályázati források fajlagos megoszlását tekintve így a források allokációja döntően nem a perifériák fejlődését szolgálja.

3. A kistérségi centrum fejlődése nem gyakorol szignifikáns hatást a kistérség egészének fejlődésére.

A statikus elemzések – és a szubjektív érzet – alapján a jelentős egyenlőtlenségeket mutató térségekben a domináns település erőteljesen torzítja a vizsgált térség fejlettségi mutatóit. Ugyanakkor a Williamson-hipotézis alapján, egyrészt a fejlettebb térségek fejlettebb perifériával rendelkeznek, így az egyenlőtlenség mértéke is csekélyebb. Másrészt a fejlődés hatására csökkennek a belső egyenlőtlenségek, ami a periféria erőteljesebb fejlődését feltételezi. Az idősoros vizsgálat alapján ez utóbbit igazoltam kistérségi szinten is.

Az egyes mutatók, valamint a komplex fejlettségi mutató tekintetében a vidéki településeken tapasztalható fejlődés közel azonos súllyal jelenik meg. Ugyan a mutatók többségénél a centrum értékei erőteljesebb korrelációt mutatnak a kistérségi átlaggal, mint a vidéki települések átlaga, de egyértelmű dominancia nem mutatható ki. Ugyanakkor – az egyenlőtlenségi mutatók értékei mellett – a szóródás magas értékei jelentős területi különbségekre utalnak, nagyjából kiegyenlített „középréteg” jelenléte mellett.

4. Az egyes települések fejlődése, így a kistérség egészének kiegyenlített fejlődése is összefüggésben áll az egyes települések kapcsolati rendszereinek fejlettségével.

A közösségeken belüli bizalom, illetve társadalmi tőke az együttműködések alapja. A szociológia és a menedzsment tudományok vizsgálatai eredményeként a kapcsolatok aktív szerepet játszanak az értékek közvetítésében és a hatékonyság javulásában. Mindez az együttműködésekől származó szinergiák, illetve az értéklánc-rendszer kapcsolódásainak eredménye. Kutatásommal ennek jelentőségét – az emberi közösségek és vállalati szövetségek mellett – az egyes települések fejlődésében és a kistérségen belüli egyenlőtlenségek alakulásában is kimutattam.

Az együttműködések kiterjedtsége ugyan nem határozza meg egyértelműen az egyes települések fejlettségét/fejlődését, de pótlólagos források biztosításával képes arra kedvező hatást gyakorolni. A kialakított együttműködések jellemzően a gazdasági típusú mutatók alakulására gyakoroltak kedvező hatást.

5. A kistérségen belül hiányosak azok az erővonalak, amelyek mentén a fejlettebb települések, illetve a kistérségbe érkező pályázati források fejlesztési hatásai érvényesülhetnek a perifériákon is.

A polarizációs és növekedési pólus elméletek alapvetően e kapcsolatok meglétére épülnek. A centrum térségek és települések fejlettsége ezek mentén serkenti a periféria gazdaságát. A hazai területfejlesztés gyakorlatában a hálózatosodás elősegítése és a Pólus program szintén ezt veszi alapul. A kapcsolatok azonban rendkívül hiányosak. Azonos súlyú szereplők között alakul ki együttműködés, illetve tapasztalhatók a többletforrások bevonása céljából létrehozott „látszat-együttműködések” is. Az együttműködési készség országos szinten alacsony fokú, amely a kutatásom eredményei alapján a kistérségre is jellemző.

A kapcsolati hálók sűrűsége – különösen az értékközvetítő kapcsolatok esetében – rendkívül alacsony. Ugyanakkor a fejlettebb települések kistérségen túlmutató együttműködéseinek intenzitása figyelhető meg, főként a vállalkozások értékláncai terén. A fejlesztési források így

a kistérségi centrumok, illetve más kistérségek centrumainak fejlődésére gyakorolnak kedvező hatást. Hiányosak az egyes települések kapcsolati rendszerei, a fejlettebb települések pedig értékalkotó és –közvetítő kapcsolataikat döntően más kistérségek hasonló súlyú településeivel alakítják ki.

Kutatásom során a kistérségek belső egyenlőtlenségeit vizsgáltam; mindezt újszerű módszert alkalmazva. A módszertan alkalmazhatósága mellett legfőbb eredményei, hogy:

- a centrum és periféria települések fejlődése közel azonos súllyal járul hozzá a kistérség egészének fejlődéséhez;
- a pályázati források allokációja során nem jelenik meg a kedvezőtlen helyzetű települések támogatása, és részben ennek következtében a pályázati források nem járulnak hozzá a kistérségen belüli területi egyenlőtlenségek mérsékléséhez;
- az együttműködések és kapcsolati rendszerek fejlettsége kedvezően hatnak a települések fejlődésére, azonban rendkívül hiányosak a centrum- és periféria-települések közötti – főként értékközvetítő – kapcsolatok.

4. Következtetések és javaslatok

Kutatásommal és értekezésem megírásával az esettanulmányként elemzett Sopron-Fertődi kistérség példáján keresztül két alapvető témakörben kerestem a választ: 1) a kistérségbe érkező pályázati források nem gyakorolnak szignifikáns hatást a területi kiegyenlítődésre; 2) hiányos a települések kapcsolati tőkéje, az e téren kimutatható fejletlenség pedig hátráltatja a területileg kiegyenlített kistérségi fejlődést.

A téma elméleti megalapozásaként kitértem a térszerkezetben fellelhető egyenlőtlenségek alakulására, és azokat mérsékelni képes területpolitika lehetőségeire. A területi folyamatok természetes velejárója a különbségek kialakulás, amelyek a tényezők változása következtében a meghatározott mechanizmusok mentén újraformálják a térszerkezetet. A kormányzati területpolitika rendelkezésére álló eszközrendszer alkalmazása – az adott ország lehetőségei mellett – a fejlesztési célok függvényében alakul. Alapvetően szemléletbeli kérdés, hogy a fejlett térségek támogatásával kívánja szolgálni az osztársadalmi érdekeket vagy a hátrányos helyzetű térségekbe juttatott kedvezményekkel és többletforrásokkal a kiegyensúlyozott területi fejlődés ösztönzi.

Magyarországon a területi különbségek – a bemutatott, Nemes Nagy József által módosított Williamson-i modellnek megfelelően (Nemes Nagy J., 2005) – a szocialista tervgazdaságról a

piacgazdaságra való átállás következtében jelentősen elmélyültek, majd magas szinten rögzültek.

E folyamatokat különböző aspektusok mentén számos szerző kutatta és elemezte. A tanulmányok túlnyomó többsége azonban a kistérségnél magasabb területi szintek egyenlőtlenségeit taglalta. A területfejlesztés által homogén egységként kezelt kistérségek azonban nem egységesek, az egyes települések között jelentős fejlettségbeli különbségek mutathatók ki. A különféle társadalmi-gazdasági mutatók azonban eltérő mértékű egyenlőtlenséget, illetve annak eltérő irányú és mértékű változását jelzik, ezért az egyes települések fejlettsége – illetve a települések közötti egyenlőtlenségek – és annak változása csakis komplex mutató-rendszer alkalmazásával írható le.

Saját kutatásom újszerűségét éppen e szint vizsgálata, illetve az alkalmazott módszertan – 1) a kistérségnél alacsonyabb szinten, az egyes települések közötti fejlettségi különbségek vizsgálata; 2) ehhez hosszú távú idősorok (1992-2006) és 3) komplex mutató alkalmazása; valamint 4) a vizsgált települések közötti kapcsolati hálók feltárása – adja.

Lócsei H. kutatásai alapján (Lócsei H., 2002) a hazai kistérségek belső tagoltsága a jövedelmi viszonyok tekintetében követi a Williamson-hipotézist, miszerint a különböző kistérségek esetében a fejlettségi szint növekedésével párhuzamosan csökken a belső egyenlőtlenségek mértéke.

A központi állami támogatások arányának csökkenése, illetve a költségvetési megszorítások kedvezőtlen hatást gyakoroltak az önkormányzatok helyzetére. Mindez a hatékonyság javítása mellett az aktív forrásszerzésre is ösztönözte a helyi szereplőket, így részben a támogatások jogcímei és mértéke határozzák meg a közszolgáltatások ellátását, illetve az infrastrukturális fejlesztések körét és volumenét. (Pálné Kovács I., 2001) Az alulfinanszírozott önkormányzatok gazdálkodásában a hazai decentralizált források – és részben az EU-források is – elveszítették területfejlesztési jelentőségüket; a területpolitika és pénzügyi eszközei dezorientálódtak. Az elnyert támogatások célterületei és volumene pedig sokkal inkább tükrözi az adott település pályázati potenciálját, mintsem egy összehangolt fejlesztéspolitikai célok által kijelölt irányvonal projekteken keresztül történő megvalósítását szolgálná. Mindezek alapján a pályázati forrásokkal kapcsolatban kételyek fogalmazódtak meg:

- A beruházás hatékonysága és célszerűsége nem biztosított. A gyakorlatban számos esetben eltér a valós igényektől, előfordulnak párhuzamos fejlesztések, ugyanakkor a műszaki normákat nem veszik figyelembe, és a kivitelezés minősége is megkérdőjelezhető.

- A támogatások meghatározott célterületei torzítják a települések preferenciáit. Úgynevezett kínálatorientált magatartás figyelhető meg; a támogatások hatására olyan fejlesztések is megvalósultak, amelyek nem szerepeltek a tervekben, vagy nem rendelkezett hozzá a projektgazda megfelelő fedezettel. A lekötött humán és anyagi erőforrások, valamint az önrész – illetve az eladósodás – következtében szükséges fejlesztések nem valósultak meg.

- A gyakorlatban a kommunális infrastruktúra egyes elemeinek látványos fejlődése éles kontrasztban áll a település lakosságának jövedelmi viszonyaival és életminőségével.

A bevonható többletforrások nem megfelelő felhasználása mellett a kiegyensúlyozott területi fejlődést a kapcsolati rendszerek hiányosságai is akadályozzák. Az egyes területi egységek saját fejlődésük zálogát sokkal inkább látják a távoli centrummal ápoltt intenzív kapcsolatokban, mintsem a szomszédos térségekkel való együttműködésben, a problémák közös megoldásában. A központok és perifériáik között csekély az interaktív kapcsolatok intenzitása, illetve azok többletértéket hordozó tartalma. A centrumok érdemi vonzást nem gyakorolnak a környező térségére. Kimagasló fejlettségük nem dinamizálja a vonzott településeket – ez legfeljebb az agglomerálódott kistérségekben jelenik meg –, inkább saját adottságait hasznosítja, illetve a hiányzó erőforrásokat elszívja, esetleg a térségen kívülről „importálja”. Az érték-hordozó és –közvetítő együttműködések hiánya, illetve az aszimmetrikus kapcsolatok következtében – paradox módon – a periféria akkor állhatna dinamikus pályára, ha maga is centrumként funkcionálna. A Sopron-Fertődi kistérségben elvégzett kutatásaim közel hasonló eredményre vezettek:

1. A kistérségbe érkező fejlesztési célzatú források nem szolgálják a területi kiegyenlítődést; nem valósul meg általuk a perifériák felzárkózása. A kistérség komplex fejlettségi mutatóját alkotó mutatók többségének esetében az egyenlőtlenségi statisztikák 1992-2006 közötti értékeinek meredeksége „0” körüli értéket mutat. Ugyanakkor egyes – főként az infrastruktúra fejlettségét, valamint a demográfiai helyzetet jelző, „felülről korlátos” – mutatók esetében a vizsgált időszak elején mért egyenlőtlenségek jelentősen csökkentek a kedvezőtlen helyzetű települések fejlesztései, illetve – gyakran káros – demográfiai folyamatok hatására.

2. A fejlesztési források nem jutnak el, vagy nem kellő mértékben jutnak el a leginkább rászoruló településekre, a kistérségi perifériákra. A pályázati források egyenlőtlenségi és koncentrációs mutatói magasak. A pályázati források fajlagos megoszlását tekintve döntően nem a perifériák fejlődését szolgálja a források allokációja.

3. A kistérségi centrum fejlődése nem gyakorol szignifikáns hatást a kistérség egészének fejlődésére; az egyes mutatók, valamint a komplex fejlettségi mutató tekintetében a vidéki településeken tapasztalható fejlődés közel azonos súllyal jelenik meg. Ugyan a mutatók többségénél a centrum értékei erőteljesebb korrelációt mutatnak a kistérségi átlaggal, mint a vidéki települések átlaga, de egyértelmű dominancia nem mutatható ki. Ugyanakkor – az egyenlőtlenességi mutatók értékei mellett – a szóródás magas értékei jelentős területi különbségekre utalnak, nagyjából kiegyenlített „középréteg” jelenléte mellett.

4. Az egyes települések fejlődése, így a kistérség egészének kiegyenlített fejlődése is összefüggésben áll az egyes települések kapcsolati rendszereinek fejlettségével. Az együttműködések kiterjedtsége ugyan nem határozza meg egyértelműen az egyes települések fejlettségét/fejlődését, de pótlólagos források biztosításával képes arra kedvező hatást gyakorolni. A kialakított együttműködések jellemzően a gazdasági típusú mutatók alakulására gyakoroltak hatást.

5. A kistérségen belül hiányosak azok az erővonalak, amelyek mentén a fejlettebb települések, illetve a kistérségbe érkező pályázati források fejlesztési hatásai érvényesülhetnének a perifériákon is. A fejlesztési források így a kistérségi centrumok, illetve más kistérségek centrumainak fejlődésére gyakorolnak kedvező hatást. Hiányosak az egyes települések kapcsolati rendszerei, a fejlettebb települések pedig értékalkotó és –közvetítő kapcsolataikat döntően más kistérségek hasonló súlyú településeivel alakítják ki.

A települések fejlettsége – erőforrásaikon túlmenően – elsődlegesen a gazdasági környezettől, a helyi gazdasági aktivitástól, illetve a kormányzati költségvetési- és gazdasági politikától függ. Az önkormányzatok jelentős arányú állami támogatása megtartása mellett ajánlatos az összegek szabad felhasználásának biztosítása. A területfejlesztési források céljai között pedig valóban olyanok jelenjenek meg, amelyek a kiegyensúlyozott területi fejlődést szolgálják. Ezáltal a források felhasználása a helyi érdekek mentén, saját településük fejlődését szolgálhatja. Ugyanakkor a területi politika eszközeinek elosztása során homogénebb egységeket szükséges alapul venni, illetőleg ajánlatos a támogatások felhasználásánál – a perifériák erősítése céljából – egyfajta pozitív diszkrimináció alkalmazása. A kedvezőbb elbírálás részben a kedvezőtlen helyzetű térségek és települések projektjeit érinti, másrészt olyan tevékenységeket, amelyek során vagy amelyek hatására az együttműködések mentén a perifériákon is többletértéket keletkezik. A bevonható források hiányában is ajánlatos bővíteni és mélyíteni a kialakított kapcsolatokat. Ezáltal a párhuzamosságok kiiktatásával is hatékonyan biztosítható az elérhető életminőség egyenletes szintje, a fejlesztések során pedig

az erőforrások szinergikus összeadódásából többlettérték keletkezik. A kohéziós és növekedési cél párhuzamosan is megvalósítható, ha a központokat az értékhordozó kapcsolatrendszerrel párhuzamosan fejlesztik, így annak kedvező hatásaiból a perifériák is részesülnek; a fejlődés eredményei „decentralizálódnak”. A strukturális eltérések azonban gyakran történelmileg beágyazottak, így a gazdasági és infrastrukturális támogatás mellett mentális téren is szükséges a helyi társadalom „modernizálása”.

A szükséges beavatkozások körének meghatározásához, illetve a várható hatások előrejelzéséhez az elvégzett kutatásomnak új elemekkel történő bővítése hasznos eredményekkel szolgálhat.

1. A módszertan alapján több kistérség idősoros összehasonlítása által az egyenlőtlenségek alakulása szempontjából tipizálhatóak a kistérségek, így elkülöníthetőek a kistérségi szintű konvergenciát meghatározó tényezők.

2. A területi autokorreláció vizsgálata kistérségi keretek között. Az e szinten megjelenő területi különbségek szerkezete határozható meg ez által, így fejlesztési településcsoportok alakíthatók ki.

3. A hazai kistérségek agglomerálódottságának vizsgálata alapján kimutatható az agglomerálódottság és a konvergencia kapcsolata. A sikeres agglomerációkban kialakított együttműködések, illetve a fejlettséget meghatározó tényezők adaptálása az erősen differenciált kistérségek fejlesztésére.

4. A kognitív terek vizsgálata alapján ún. „mentális kistérségek” kialakítása, majd összefüggések keresése a kistérségi lehatárolás, a mentális terek, valamint a kapcsolatrendszer alapján kirajzolódó vonzáskörzetek között. A lokális identitás szintjének feltérképezése, illetve ezáltal a fejlesztési lehetőségeinek meghatározása.

5. Az értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

Egyed Krisztián (2005): *Regional competitiveness – welfare of the residents*. PhD Hallgatók V. Nemzetközi Konferenciája, Miskolc, 2005. augusztus 14-20. Konferencia kiadvány, 311-316. o.

ISBN 963 661 676 0

Egyed Krisztián (2005): *Competitiveness of settlements as residential areas*. In: Marketing Füzetek V., 4-11. o.

ISSN 1785 7996

Egyed Krisztián (2005): *A települések, mint lakóhelyek versenyképessége*. Évkönyv 2004-2005. III. kötet. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés c. konferencia előadásai Pécs, 2005. május 19-21., 130-135. o.

ISSN 1588 5348

Egyed Krisztián (2005): *Az EU LEADER programja hazánkban és az Ikva-mentén*. Tudomány Napja, Sopron, 2005. november 9-10.

Egyed Krisztián (2005): *Integrált térségfejlesztés – versenyképesség*. „Átalakulási folyamatok Közép-Európában”, Győr, 2005. december 2-3.

Egyed Krisztián (2005): *„Alternatív területhasznosítással a fenntartható fejlődésért”*. Ikva-Menti HVM Helyi Vidékfejlesztési Stratégiája, Fertőszentmiklós

Egyed Krisztián (2006): *Az Ikva-menti települések kvantitatív versenyképessége*. I. KHEOPS Tudományos Konferencia, Mór, 2006. május 31., Konferencia CD-kiadvány

ISBN 963 2298 497

Egyed Krisztián (2006): *Mentális térképek az Ikva mentén*. „Globális problémák tegnaptól holnapig”. VI. magyar Jövőkutatási Konferencia, Győr, 2006. október 6-7. Konferencia kiadvány, 202-208. o.

ISBN 963 86670 6 0

Egyed Krisztián (2006): *Közlekedés-földrajzi kapcsolatok szerepe a települések együttműködésében*. Fiatal Regionalisták V. Országos Konferenciája, Győr, 2006. november 10-11.

Egyed Krisztián (2007): *Vállalkozások kapcsolati hálója a Sopron-Fertődi Kistérségben*. II. KHEOPS Tudományos Konferencia, Mór, 2007. május 30., Konferencia CD-kiadvány

ISBN 978 963 87553 0 8

Egyed Krisztián (2007): *Homogén térség fejlesztése vs. forrásorientált együttműködés*. IV. HUNNET Konferencia, Budapest, 2007. június 22.

Egyed Krisztián (2007): *Területi különbségek, azok lehetséges okai és következményei a Sopron-Fertődi kistérségben*. „Három éve az ötven éves Európai Unióban”, Budapesti Corvinus Egyetem, 2007. november 27. – december 1.

Egyed Krisztián (2008): *Területi különbségek, azok lehetséges okai és következményei a Sopron-Fertődi kistérségben*. Társadalom és Gazdaság, 1. sz., 89-113. o.

Egyed Krisztián (2009): *A kistérségek kialakulása, kialakítása hazánkban. NUTS 4, újabban LAU 1 szint az Európai Unióban*. Területi Statisztika, 1. sz., 19-39. o.

ISSN 0018 7828